

*Мельникова К. С.,
викладач кафедри іноземних мов і прикладної лінгвістики
Національного авіаційного університету*

ТВОРЧИСТЬ ДЖОНА ФАУЛЗА ЯК ПОГЛЯД НА САМОТВЕРДЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

Анотація. Статтю присвячено розгляду теоретичних і художніх творів Джона Фаулза та їх взаємозв'язку крізь призму національної самоідентифікації самого письменника та його героїв. Визначено різницю між стереотипною та істинною англійською поведінкою. Автор суворо розмежовує поняття «англійськість» і «британськість». Персонажі, які перебувають під впливом національного характеру, своєї «англійськості» та історичних подій, переживають глибокий внутрішній конфлікт. Дійові особи у певних обставинах проходять особистісну трансформацію, що приводить до переосмислення моральних цінностей і зміни погляду на свою національну ідентичність.

Ключові слова: Фаулз, англійськість, британськість, національна ідентичність, національний характер, особистість.

Постановка проблеми. Питання національної самоідентифікації Джона Фаулза, його уявлень про «англійськість» (Englishness) і «британськість» (Britishness), вплив національного характеру на особистість є одними із ключових у художніх творах та теоретичних есе письменника. Між цими роботами є тісний взаємозв'язок, тому що романи письменника ілюструють його погляди. Коли йдеться про національний характер, а особливо про англійський характер, усі потрапляють у полон стереотипів, навіть самі англійці. Тому герої Дж. Фаулза (насамперед, романів «Волхв» і «Жінка французького лейтенанта») стають жертвами суспільства та власних внутрішніх настанов, вони не вміють діяти за межами англійських звичок і правил.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема національної ідентичності актуальна для окремих держав, етнічних спільнот і, що не менш важливо, для окремих особистостей. Глобалізаційні процеси, міграція, швидке зростання космополітизму найчастіше тільки загострюють національне питання. Дослідженню проявів національної ідентичності в різних аспектах присвячено багато наукових робіт вітчизняних учених: О. Шостак [1; 2; 3; 4], Ю. Пришупи [2], Л. Конопляник [2], О. Бойницької [3], Н. Висоцької [4] та інших.

Зокрема, для британських письменників другої половини ХХ ст. ця тема у творчості стала центральною, що було зумовлено серйозними політичними змінами в країні. У дослідженнях А. Жучкової [5], З. Зиннатуліної [6], Н. Коноплюк [7], С. Гарушьян [8] та інших аналізується саме пошук національної самоідентифікації у творах англійського письменника-постмодерніста Джона Фаулза.

Мета статті – проаналізувати особливості відображення Дж. Фаулзом національного характеру та внутрішніх суперечностей особистості, простежити етапи змін характеру, поглядів героїв, їхнього світогляду.

Виклад основного матеріалу. Дж. Фаулз вважає, що національна самосвідомість призводить до обмеженості. Але, «усвідомлюючи та приймаючи національне коріння, він водночас збагачує свою національну ідентичність, вбираючи (що відображається у творчості) любов до інших національних культур» [5, с. 101]. Герої Дж. Фаулза подорожують світом, але вони завжди ніби долають національні звички, традиції, характер. Наприклад, Чарльз Смітсон у романі «Жінка французького лейтенанта» змушений долати ментальні та культурні перепони вікторіанської епохи. Ніколас Ерфе в романі «Волхв», перейнявшись пристрастю до екзотичної та загадкової Греції, усе одно зберігає типово англійський погляд на життя. Але водночас персонажі переживають глибокі внутрішні зміни, особистісну трансформацію. «У романах Фаулза людина проходить шлях осягнення того, що її початкове уявлення про себе, яке вона вважала безумовним і єдино можливим, не є істинним» [5, с. 103].

Дж. Фаулз міркує про роль письменника в сучасному світі: «Я не хочу бути англійським письменником, я хочу бути письменником європейським, тобто я б казав – мегаєвропейським <...>. Бо навіщо писати тільки для того, щоби тебе читали тільки в Англії? Я навіть англійцем бути не хочу. Моя рідна мова – англійська, але я – мегаєвропейець» [9, с. 37]. Чи означає це, що письменник прагне до космополітичної посередності? Він сам відповідає на це запитання: «Дуже важливо, щоби сучасний письменник не був прихильний до одного стилю. Майбутній великий письменник стане використовувати різноманітні стилі, як писав картини Пікассо чи музику – Стравінський. Це не означає втрати ідентичності. Втрата ідентичності трапляється тоді, коли все приноситься в жертву ідентичності» [9, с. 39]. Згідно із Дж. Фаулзом, шлях особистості до національної самоідентифікації – це шлях до самого себе. Шаблонна англійськість не є істинною, як і примітивний погляд на світ.

Другу половину ХХ ст. у Великій Британії називають епохою розпаду імперії. Це міцно вдарило по національній самосвідомості населення. Есе Дж. Фаулза «Бути англійцем, а не британцем» написано 1965 р., саме в час ломки стереотипів і втрати національних орієнтирів. А роман «Волхв», виданий роком пізніше, уже художньо ілюструє погляди письменника, які були виражені раніше в есе.

Дж. Фаулз відчуває себе насамперед англійцем: «Болісна переоцінка статусу світової держави, яку нам – англійцям-британцям – довелося пережити після 1945 р., фактично дозволяє нам знову стати набагато більшою мірою англійцями» [10, с. 129]. На думку автора, Красно-синьо-біла Британія – це втілення консерватизму, манірної обмеженості, манії величчя. Імперія завжди нав'язувала англійцям ці риси. Автор стверджує, що «англійськість» – це щось вагомніше, ніж результат

життя, більшою своєю частиною прожитого в Англії. <...> Щоби бути англійцем, треба, щоб щонайменше двоє із чотирьох твоїх дідів і бабок були англійцями, щоби хоч половину життя ти прожив в Англії та – зрозуміло – щоби твоєю рідною мовою була англійська. Але більш за все, я вважаю, це означає визнання та прийняття тобою, на будь-якому соціальному рівні, недоліків і переваг специфічних форм англійськості» [10, с. 125].

Джон Фаулз ставиться із глибокою іронією до національної поведінки: «Ніщо не може бути нам приємніше, ніж не сказати, що ми насправді думаємо. Є декілька способів грати в нашу улюблену гру «водіння чужинців за ніс». Ми висловлюємо думки, в які самі не віримо. Ми зрікаємося тих, кого насправді підтримуємо. Ми мовчимо у відповідь на прохання висловити свою думку. Ми ухильні, коли нас спонукають до чогось. Ми свідомо висловлюємося туманними та незрозумілими натяками (такий наш «дар» компромісу)» [10, с. 135]. Поділ світу на «своїх» і «чужих» («нас» та «інших») завжди є «негативним компонентом ідентичності» [1, с. 208].

Ніколас Ерфе, головний герой роману «Волхв», – англієць ментально та за походженням, і ця англійськість безсумнівна. Його французькі предки приїхали до країни ще в XVII ст., рятуючись від переслідувань гугенотів. Він народився в Англії, його виховували в межах національних традицій, він здобув освіту в Оксфорді. Письменник завжди підкреслює в романі англійський характер Ніколаса: стриманість, закритість, неможливість і небажання бути відвертим. Героя неприємно дивує «неанглійська» звичка його подруги Алісон різко висловлювати свою думку та не приховувати справжніх інтересів. Він усе це пояснює її австралійським походженням, і сама Алісон у запалі сварки дорікає Ніколасові в англійських манерах і звичках усе тримати в собі: «Це все тому, що ти англієць» [11, с. 303]. Саме тому антагоніст головного героя, Моріс Кончіс, приречений на поразку в грі: він вважає Ніколаса та дівчат Джун і Жюлі простаками, але забуває про те, що вони англійці, а це означає, що вони «народжені, щоб носити маску та брехати» [11, с. 649]. Кончіс намагається всіх заплутати, вигадуючи містичні історії, організовуючи вистави з давньогрецькими героями та перевтіленнями. Англійський прагматизм та недовіра до всього чужого та незрозумілого підтримають Ніколаса в протистоянні цієї гри.

Моріс Кончіс протиставлений головному герою саме своєю космополітичністю: «А тепер я пишаюся, що в моїх жилах течуть грецька, італійська, англійська кров і навіть крапелька кельтської. Бабка батька була шотландкою. Я європеєць. Решта не має значення» [11, с. 383]. Змішування англійської та грецької крові ще з юності завжди призводило до емоційного внутрішнього конфлікту, змушуючи Кончіса поводити себе не так, як «справжній англієць». Спочатку він знехтував інстинктом самозбереження і пішов добровольцем на фронт. Але потім вирішив втекти, уникнути війни, зберегти життя. Він знав, що його родина та його наречена Лілія ніколи не зрозуміють його вчинку, адже борг, честь і совість для англійця понад усе.

Дві особистості, два світогляди зіткнулися в романі, гра та реальність. Ніколасу Ерфе судилося пройти шлях очищення: позбутися фальшивої наносної англійськості, відчути болісний розрив із батьківщиною, навчитися сприймати співвітчизників як іноземців, ніби з боку, але через те викристалізувати свої цінності, своє бачення відносин. «Автор проводить героя криз

серію несподіваних і гірких розчарувань, і кожний наступний крах ілюзій виявляється глибше й важче попереднього» [5, с. 103]. У цьому йому допомагає «маг» Кончіс.

Ідеєю показовою є сцена з партизанами та мешканцями села, коли герой Дж. Фаулза робить свій болісний вибір: він відмовляється вбити партизан, і фашисти розстрілюють 80 людей. Це було його розуміння справедливості, те, що прищеплювали англійцю з дитинства.

Внутрішню свободу та свободу від умовностей намагаються знайти й герої роману «Жінка французького лейтенанта». Глибоко й детально Джон Фаулз описує вікторіанську епоху, її вплив на характери людей, відносини між ними на всіх рівнях, світогляд і долю. Ідея «англійськості» та «британськості» цілком утілена в романі: «Героїв роману можна поділити на «англійців» і «британців». Втіленням істинної англійськості став Чарльз Смітсон. У ньому зібрані всі якості англійського джентльмена, та можна сказати, що він є еталонним зразком» [6, с. 59]. Його походження й освіта також цілком англійські. Дід був баронетом, батьки залишили невеликий спадок, який давав можливість мати стабільний прибуток і подорожувати. Ще навчання в Кембриджі, заняття палеонтологією – усе як і належить справжньому джентльменові. Звичайно, «як будь-який джентльмен він не може допустити й думки про роботу» [6, с. 60]. Саме тому, уже пізніше, пропозиція містера Фрімена про ведення спільного бізнесу стане причиною внутрішнього протесту в душі Чарльза, тому що торгівля та підприємництво, нехай і успішні, не гідні англійця благородного походження. Так його виховали, так йому диктувала епоха, національні вікторіанські традиції. Саме цей розрив між установленими правилами та необхідністю скоритися моральному боргу (брак із міс Фрімен), першими віяннями нового часу, викликав у Чарльза душевні муки та переляк.

Чарльзу притаманні й такі типово англійські риси, як стриманість, схильність приховувати справжні емоції та, найважливіше, прагнення до справедливості. Саме це прагнення стало основним у бажанні допомогти Сарі Вудраф, врятувати її від переслідування пуританською мораллю. Це багато в чому змінює його світогляд і життя.

Дж. Фаулз згадує в романі бестселер Кароліни Нортон 1860 р. «Господиня замку Лагаре»: «У самому «Единбурзькому огляді» сказано: «Ця поема – чиста й ніжна, зворушлива історія страждання, скорботи, кохання, боргу, благочестя та смерті». Про те, щоб наштовхнутися на настільки чудовий набір типових для середини вікторіанської епохи іменників і прикметників, можна тільки мріяти» [12, с. 98]. Але, на жаль, ці вікторіанські чесноти найчастіше залишалися тільки зовнішніми.

Місіс Поултні протиставлена Чарльзу Смітсону саме як представник тієї самої британськості, згубної святенницької чесноти: «Джон Фаулз підкреслює аристократичні претензії місіс Поултні, її прагнення до влади, бажання зайняти провідну позицію серед світського суспільства Лайм-Ріджиса. Це прекрасно уособлює ідею Дж. Фаулза про прагнення Британії показати свою силу» [6, с. 62].

Наречена Чарльза Ернестіна Фрімен також багато в чому демонструє саме британськість. Вона всіма силами бажає стати аристократкою, незважаючи на буржуазне походження. Але її аристократизм суто зовнішній, заснований на наслідуванні пуританських традицій, на дотриманні формальностей, засудженні й неприйнятті інакомислення. Чарльз ухвалює, як йому

здається, збалансоване, правильне рішення одружитися з Ернестіною: «Він гадає, що вона недурна, вродлива, заможна та за всіма параметрами підходить для ролі дружини джентльмена» [6, с. 61]. Але із часом він починає розуміти, що йому важко змиритися з багатьма проявами її натури, своєрідною обмеженістю, як і важко змиритися зі святенницьким світоглядом і жорстокістю вікторіанського суспільства. Чарльз – частина цього суспільства, і він повинен жити за його правилами. Але вони суперечать його власним внутрішнім законам. Ясніше й чіткіше він побачив ці суперечності після зустрічі із Сарою Вудраф, дивною жінкою, яка своєю грою кинула виклик вікторіанському суспільству та змусила Чарльза по-іншому подивитися на власну особистість, зрозуміти свої бажання, яскравіше проявити англійське благородство. Постійні спроби допомогти Сарі, чесний розрив заручин з Ернестіною погрожували назавжди зіпсувати його репутацію та майбутнє у світі обмеженої британськості. Відверте каяття перед нареченою – це ще один прояв благородства, шанобливого ставлення до жінки: «Я прийшов до висновку, що я вас не гідний» [12, с. 418].

Сара Вудраф у романі намагається не тільки протистояти вікторіанству, а й бути вірною власній особистості. Спочатку вона вигадує історію роману із французьким лейтенантом і свого морального падіння, потім відмовляється виходити заміж за Чарльза. І зовсім не випадково стає секретарем одіозного художника, знайшовши притулок у братстві прерафаелітів. Це був прямий наслідок її прагнення до свободи. Сара являє собою живий докір британському суспільству, вона абсолютно чужа для нього. Між собою ведуть боротьбу дві сили: консервативна частина суспільства, з одного боку, а з іншого – віяння нового часу. У свідомості Чарльза Сара Вудраф постає позитивною рушійною силою, а вікторіанське суспільство – тлом, на якому моральні підвалини тодішньої Англії виглядають відсталими і застарілими. «На початку твору Сара постає жертвою емансипації, безглузких моральних норм. Як породження нового світогляду, вона розпочинає гру із суспільством на інтелектуальному та психологічному рівнях. Її метою є зміна свідомості хоча б одного із членів вікторіанського суспільства» [13, с. 160].

Дж. Фаулз у 44-й главі роману пропонує нам зовсім інший фінал, «белегристичний»: почуття морального боргу примушує Чарльза одружитися з Ернестіною, та він залишає Сару. Але у фіналі «екзистенціальному» автор демонструє читачеві кризовий стан старого світу й особистостей героїв. Чарльз повинен змінитися, очиститися через своє кохання до Сарі та свої страждання. «Саме Сара виступає в ролі наставника й вихователя Чарльза, його поводиря в паломництві до самого себе. Як і його кохана, Чарльз прагне до здобуття свободи та своєї справжньої сутності, йому не до вподоби «задушлива благоприсойність» його оточення та епохи. Герой розуміє, що до зустрічі із цією дівчиною він був «живим мерцем» без свободи та любові, а тепер повинен зробити свій вибір: або несправжнє існування в рамках громадської структури, яке гарантуватиме гроші, комфорт і становище у світі, або «справжнє» життя поза нею, що обіцяє кохання, тривогу, невлаштованість і безбуттєвість» [14, с. 65].

Висновки. Герої Дж. Фаулза проходять довгий шлях страждань і позбавлень, переживають внутрішні конфлікти, але це єдиний спосіб не втратити свою особистість. Позиціонуючи себе спочатку просто членами британського суспільства, англійцями з певним укладом життя, національними рисами,

вони не замислюються, що із цього є істинним, а що помилковим, суто зовнішнім. Незвичайні обставини, нові зустрічі, кохання ніби виривають персонажів із буденного життя, знімають усе наносне, усе штучне – як і справжня англійськість, яка вивільняється з тяжких кайданів британськості.

Тема внутрішнього конфлікту та конфлікту соціального, тривалий пошук себе, національне самовизначення – ці теми Дж. Фаулз детально висвітлює у своїх теоретичних працях, а потім послідовно перекладає їх на художній ґрунт. Усвідомлення себе як особистості, згідно із Дж. Фаулзом, неможливе без внутрішньої свободи. Правильне сприйняття людиною національної ідентичності відіграє в цьому вирішальну роль.

У наших подальших дослідженнях ми плануємо сконцентрувати увагу на деталях опису національного характеру, мистецтва, літератури, науки, соціального укладу й побуту вікторіанської епохи в романі Джона Фаулза «Жінка французького лейтенанта». Важливим завданням стане аналіз зображення письменником минулої епохи як засобу по-іншому поглянути на питання англійської національної ідентичності та світосприйняття сьогодення.

Література:

1. Shostak Oksana. Formation of Native American National Identity in the 20th century. *IC3P 2018 Proceedings Book. 1st International Congress on "People, Power and Politics"*, Kirsehir, Turkey, October 19–21, 2018. P. 208–219.
2. Шостак О. Опозиція «свій – чужий» у сприйнятті національної ідентичності корінних жителів Північної Америки. *Вісник Національного авіаційного університету* : збірник наукових праць. Серія «Філософія. Культурологія». Вип. 1 (25). Київ : НАУ, 2017. С. 137–143.
3. Шостак О. Пошук національної ідентичності у суспільній думці й літературному процесі корінних жителів Північної. *Національна ідентичність у мові і культурі* : збірник наукових праць. Київ : Талком, 2017. С. 89–100.
4. Шостак О. Иронический китч как способ выявления национальной идентичности в творчестве коренных писателей Северной Америки. *Revitalizece hodnot: umeni a literature III* : колективна монографія / за наук. ред. Josef Dohn al. Brno : Tribunu EU, 2017. С. 255–264.
5. Pryshupa Yuliia, Konoplianyk Lesia. The Main Aspects of Ukrainian Youth's National Identity in the Context of Globalization. *IC3P 2018 Proceedings Book. 1st International Congress on "People, Power and Politics"*, Kirsehir, Turkey, October 19–21, 2018. P. 278–292.
6. Бойницька О. Англійський історіографічний роман кінця ХХ – початку ХХІ ст.: філософія жанру : монографія. Київ, 2016. 324 с.
7. Висоцька Н. Конструювання ідентичності в полікультурному просторі як об'єкт теоретичної рефлексії. *Україна – проблеми ідентичності: людина, економіка, суспільство*. Київ : Стилюс, 2003. С. 21–31.
8. Жучкова А. Творчество Джона Фаулза как поиск свободы личности в контексте английской идентичности. *Вестник РУДН. Серия «Литературоведение. Журналистика»*. 2016. № 2. С. 100–109.
9. Зиннатуллина З. «Англійськість» і «британськість» в романе Дж. Фаулза «Любовниця французького лейтенанта». *Вестник ТГТУ. Филологія і культура*. 2010. № 1 (19). С. 59–63.
10. Коноплюк Н. Репрезентация идеи «англійськості» в творчестве Джона Фаулза 1960-х гг. *Балтийский гуманитарный журнал*. 2017. Т. 6. № 3 (20). С. 55–57.
11. Гарушьян С. Проблема национальной идентичности в эссеистике Джона Фаулза. *Известия Саратовского университета. Новая серия. Серия «Социология. Политология»*. 2009. Т. 9. № 3. С. 67–71.

12. Фаулз Дж. Я пишу, следовательно, я существую. *Кротовые норы: статьи*. Санкт-Петербург ; Москва : Домино ; Эксмо, 2008. С. 18–40
13. Фаулз Дж. Быть англичанином, а не британцем. *Кротовые норы / Дж. Фаулз*. Москва : Махаон, 2002. С. 125–138.
14. Фаулз Дж. Волхв. Коллекционер. Волхв : романы / Дж. Фаулз. Пер. с англ. Москва : НФ «Пушкинская библиотека» ; ООО «Издательство «АСТ»», 2004. С. 275–934.
15. Фаулз Дж. Женщина французского лейтенанта. Санкт-Петербург : Азбука-классика, 2003. 539 с.
16. Инденко Н., Шутько О. Гра як модель світосприйняття в романі Дж. Фаулза «Жінка французького лейтенанта». *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2013. № 2 (261). Ч. II. С. 158–165.
17. Киреева Н. Постмодернизм в зарубежной литературе : учебный комплекс для студентов-филологов. Москва : Флинта ; Наука, 2004. 216 с.

Мельникова Е. С. Творчество Джона Фаулза как взгляд на самоутверждение личности в контексте национальной идентичности

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению теоретических и художественных произведений Джона Фаулза и их взаимосвязи через призму национальной самоидентификации самого писателя и его героев. Определена разница между стереотипным и истинным английским поведением. Писатель строго разграничивает понятия «английскость» и «британскость». Персонажи, которые

находятся под влиянием национального характера, своей «английскости» и исторических событий, переживают глубокий внутренний конфликт. Действующие лица в определенных обстоятельствах проходят личностную трансформацию, что приводит к переосмыслению моральных ценностей и изменению взглядов на национальную идентичность.

Ключевые слова: Фаулз, английскость, британскость, национальная идентичность, национальный характер, личность.

Melnykova K. John Fowles's works as an outlook on a person's self-assertion in the context of national identity

Summary. The article is devoted to the review of theoretical and fiction compositions by John Fowles and their interconnection through the prism of national self-identification of the author himself and his characters. The difference between stereotypical and real English behavior has been determined. The writer precisely differentiates conceptions “Englishness” and “Britishness”. The characters, that are influenced by national character, their “Englishness” and historical events, feel a deep inner conflict. The personages under certain circumstances experience a personal transformation that leads to rethinking of moral values and changing of outlooks on the national identity.

Key words: Fowles, Englishness, Britishness, national identity, national character, person.